

Tanulmány

Parapatics Andrea

Szinkronsínészek nyelvi attitűdjei és tapasztalatai a magyar szinkronról¹

Abstract

The paper investigates Hungarian voice actors' attitudes on the language quality of texts they have to read out for dubbing and narrating foreign language audiovisual products as part of an overall study that is supported by the most popular voice actors of present-day Hungary and the trade union of Hungarian voice actors theoretically and practically. Since most of the foreign language audiovisual products that are released in Hungarian television, cinemas, film theaters and even for the Hungarian consumers of online streaming channels still get Hungarian dubbing or narration, and for most people it is the only accessible way of watching these products, the language quality of it is worth studying, regardless of the dichotomy of attitudes on watching audiovisual products in Hungarian or original (or other) language. The results and the dissemination of them can help develop the quality assurance system of Hungarian dubbing that serves the interest of many millions of consumers in the end.

Keywords: audiovisual products, Hungarian dubbing, language attitudes, sociolinguistics, voice actors

1 Bevezetés

Több ország gyakorlatával szemben a Magyarországon vetített, eredetileg idegen nyelven készült filmipari termékek döntő része máig kap magyar szinkront és narrációt a rajzfilmekről és animációs filmekről kezdve a különféle dokumentumfilmeket át a kisebb közönséget vonzó rövid- és művészfilmekig és a világhírű kasszasikerekig, legyen szó akár állami vagy kereskedelmi televíziókban, mozikban játszott, akár lemezen megvásárolható vagy az online streaming csatornákon elérhető filmekről, sorozatokról.

Noha az angol mint világnyelvvvel kapcsolatos pozitív attitűdök, illetve a nyelv és más idegen nyelvek ismeretét illető elvárások miatt egyre kedveltebbé válik a külföldi filmek, sorozatok eredeti vagy más idegen nyelven és/vagy felirattal történő megtekintése, ez egyelőre csupán egy szűkebb rétegre, általában a fiatalokra jellemző. Sokan kikapcsolódás közben is a nyelvtudásukat kívánják fejleszteni, míg másokat az (is) motivál az általuk értett idegen nyelv hallgatásában, hogy elkerüljék a lefordíthatatlan szójátékokból adódó problémákat, a félreértett,

¹ A dolgozat alapjául szolgáló előadás elhangzott a Felelős nyelvészet – Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián 2021. november 18-án online (szervező: ELTE BTK). A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

divatjamúlt szlengszavakkal, esetleg nyelvtanilag hibásan magyaráított szövegeket. Megint másokat viszont éppen az hátráltatna az értelmezésben vagy a kikapcsolódásban, ha nem hallgathatnák anyanyelvükön a külföldi műsorokat: sokan nem is értenék az adott nyelvet, a felirat olvasásához több időre lenne szükségük, vakoknak és gyengénlátóknak pedig lehetőségük sincs erre (az ő számukra készült további audio kísérőszövegről, azaz kiegészítő narrációról l. magyarul Hutterer 2010). A külhoni és külföldön élő első-, illetve sokadik generációs magyarok és gyermekeik számára pedig éppen a magyar szinkron jelentheti az anyanyelv, illetve származásnyelv megtartásának egyik kulcsát.

Bármelyik fenti vagy további csoportba is tartozzon valaki, a kérdés szinte valamennyi magyar beszélőt érinti, amivel nyelvi szempontból is foglalkozni szükséges. A magyar anyanyelvű beszélők nagy része szinte kizárólag szinkronizált filmekben keresztül találkozik dramatizált szöveggel, stilizált beszéddel; sok esetben ez a kulturális fogyasztás egyetlen forrása. A különféle átfogó vizsgálatok évről évre magasabb óraszámot jelölnek meg, amelyet a fiatal nemzedékek tagjai, de akár az idősebbek is valamilyen képernyő előtt töltenek. Ilyenkor a magyar nyelven készült műsorok mellett a nézők számos szinkronizált vagy narrált sorozatot, dokumentum-, rajz- és egyéb külföldi filmet is megtekintenek. A European Broadcasting Union 2017-es elemzése szerint az adott évben Magyarországon akár 4-5 órát is eltöltöttek az emberek naponta a tévéképernyő előtt (vö. W1), a Standard Eurobarometer 2017 őszi felmérése alapján pedig a Magyarországon mindennap tévézők aránya 84% (vö. SE88) (a kérdéstről l. még Petróczi & Főző 2019, Sereg 2020, statisztikai adatokhoz l. még Török et al. 2011, NMHH). A magyar mozik évente összesen több milliárd forintos bevételre tesznek szert; 2018-ban például 15 629 169 látogatótól 21 980 225 652 forint bruttó jegybevételük volt Magyarországon (vö. W2), s a megtekintett produkciók nagyobb része szintén szinkronizált volt. Kétségtelen tehát, hogy a szinkronizált/narrált műsorok kezdettől fogva hatással vannak a felnőttek és a gyerekek többségének (nyelvi) szocializációjára, nyelvhasználatára is (l. még Sereg 2020). Eközben azonban a stúdiók szabályozatlan piaci versenye, valamint ezzel összefüggésben a gyors, olcsó és gyakran ellenőrizetlen fordítások miatt az utóbbi években általánosan leromlott a szinkronizált tartalmak (nyelvi) minősége (erről a szakma oldaláról l. Rajkai 2019).

A jelen tanulmányban is tárgyalt kutatás ezt a témakört, pontosabban a magyar szinkronizálás és narrálás nyelvi minőségét vizsgálja meg a magyar szinkronszakma aktív bevonásával, az idegen tulajdonnevek szinkronizált, illetve narrált tartalmakban való ejtésére koncentrálna. A 2019 nyarán indult, többlépcsős, átfogó céllal készülő vizsgálat első szakasza magyar szinkronszínészek nyelvi attitűdjeit méri fel. A dolgozat e felmérés általános eredményeit mutatja be.

2 A magyar szinkronizálás folyamata és nyelvtudományi szempontú vizsgálata

A hangosfilmek szinkronizálására már a második világháború előtt is történtek próbálkozások. 1951-ben megalakult a Magyar Szinkronfilmgyártó Vállalat (1957-től Pannónia Filmstúdió), amely már önálló stúdióval bírt, 1962-től pedig a Magyar Televízió is elkezdte szinkronizálni a tartalmait saját stúdiójában (vö. Dallos 2018). A magyar nyelvű szinkronok azóta is stúdiókban készülnek: Petróczi és Főző (2019) átfogó elemzése szerint ma „nagyjából 15 professzionális szinkronstúdió” működik (amelyek közül egyébként háromhoz köthető a megrendelések kb. 70%-a) (Petróczi & Főző 2019: 16).

A szinkronizált tartalmak – tulajdonképpen nyelvi adaptációk – létrehozása összetett folyamat, számos szereplő munkájának az eredménye. A szinkron előkészítői a produkciós vezető,

a dramaturg-fordító és a gyártásvezető, készítői a szinkronrendező, a hangmérnök és a szinkronszínészek, a vágó pedig a hangmérnökkel, a rendezővel és a produkciós vezetővel együtt az utómunkálatokat végzi. Az egyes feladatrészekben ideális esetben külön-külön munkatársak dolgoznak rendezőasszisztens segítségével, ám ma már gyakran egyetlen ember végzi a rendező, a hangmérnök és a vágó feladatát. A végtermék egy olyan új, összefüggő hangsáv, amelyben a fordítás alkalmazkodik a kép és az eredeti szójegyzék adta keretekhez, és az ez alapján felmondott szöveg illeszkedik az eredeti hangokhoz, zajokhoz, háttérzenéhez. Az így elkészült szinkront a megrendelők – műsorszolgáltatók, forgalmazók – beépítik saját audiovizuális termékeikbe és szolgáltatásaikba.

Az egyes munkaszakaszok minősége mind-mind befolyásolja a végtermék minőségét. A gyenge fordítás például negatívan hat a színészek teljesítményére, de a stúdiók felszereltségén is sok múlhat. A jobb minőség szinte minden munkaszakasznál több anyagi ráfordítást igényel, ezért nem minden tartalomhoz készül a legmagasabb színvonalú szinkron. A szinkron elkészítésére szánt idő egyre rövidül, például azért, mert a digitalizáció miatt jóval közelebb került egymáshoz egy film nemzetközi és magyar bemutatójának az időpontja. Az eredeti tartalom előállításánál emellett óriási anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy semmi se szivároghasson ki sem a fordítóktól, sem más szinkronrendezőktől. Ezért a stúdiók sokszor olyan verziót kapnak az eredeti filmből, amelyen szinte semmi más nem látszik a szereplők száján kívül, ez pedig mindenki munkáját jelentősen megnehezíti.

A színészek általában „blattolnak”, azaz előzetes próba nélkül mondják fel a szöveget, miközben fejhallgatóból hallják az eredetit. A kisebb stúdiókban gyakran egészen egyszerű problémák nehezítik a munkát, például a szűk tér és a levegőtlenység. A szinkronszínészek díjazása az elmúlt két évtized során nem változott, ami az inflációs hatások miatt voltaképpen csökkenést jelent. A konkrét megbízás béréről gyakran nem esik szó a felkérés során. A színvonal csökkenését okozhatja az is, hogy a népszerű és tapasztalt, általában színművészként is dolgozó szinkronszínészeknél túl olyanok is dolgoznak a szinkronban, akik kevesebb kompetencia birtokában kevesebb bérért is elvállalják a szerepet. Ez azért is történhet meg, mert a munkába állásnak ma már semmilyen bemeneti követelménye nincs.

A magyar szinkronipar helyzetének a bemutatása még hosszán folytatható volna (részletesen és minden szempontra kitérően l. Petróczi & Főző 2019), ez azonban nem célja a tanulmánynak. Itt csupán néhány olyan szempontról esett szó, amelyek betekintést engedtek a vizsgált közösség munkakörülményeibe, és a nyelvi minőségre is hatással lehetnek.

A szinkronizált tartalmak nyelvezetével elsősorban fordítástudományi kutatások foglalkoznak hazai és nemzetközi kontextusban egyaránt. Sereg Judit (2020) a szinkronnyelv anyanyelvi nyelvhasználatra gyakorolt hatását is vizsgálta disszertációjában 13–16 éves magyar fiatalok körében, emellett pedig felnőtt, laikus és hivatásos (de nem audiovizuális) fordítók viszonyulását is kutatta a szinkronnak a célnyelvi normáktól való eltéréseivel, illetve az interferáló elemek elfogadottságával kapcsolatban (erről részben l. még Polcz 2012). E munkák tehát szociolingvisztikai vonatkozásuktól sem mentesek, ám célkitűzéseiknél fogva nem a szinkronrendezőkre, hanem a befogadókra, és nem általános magyar nyelvi jelenségekre, hanem a fent említettekre fókuszálnak. A magyar szinkronszakma képviselőinek nyelvi attitűdjéről a legjobb tudomásom szerint ez idáig nem készült felmérés.

3 Célok és hipotézisek

A kutatás általános célja, hogy objektív módon, több oldalról közelítve vizsgálja meg a mai magyar szinkron és narrálás nyelvi minőségével kapcsolatos attitűdöket és tapasztalatokat, továbbá az, hogy az eredmények alapján javaslatokat is megfogalmazzon. Az első, itt vizsgált szakasz szinkronszínészek nyelvi viszonyulását mutatja be azzal a céllal, hogy választ kapjunk a következő kutatói kérdésekre: K1: Miként vélekednek az alanyok általában véve a nyelvhasználatról és a munkájuk során felolvasandó szövegek nyelvi minőségéről? K2: Milyen nehézségekkel szembesülnek munkájuk során, amelyek a felolvasandó szövegek nyelvi minőségének problémáihoz vezetnek? K3: A kapott szöveg mely nyelvi problémáira reagálnak munkájuk során és hogyan? K4: Milyen mértékben függ tőlük a létrejövő produkció nyelvi minősége?

A kutatás első szakaszával kapcsolatban megfogalmazott hipotézisek a következők: H1: A szinkronszínészek, tanulmányaik és munkájuk révén, tudatosabb nyelvhasználók, akik nemcsak a beszédhangokat és a beszédképzést illetően törekszenek a standard vagy az általuk standardként ismert szabályok követésére, hanem a nyelvtani szabályokra és a szóhasználatra vonatkozóan is, akár mindennapjaikban, akár munkájukban. H2–H3: Törekszenek a felolvasandó szövegben észlelt nyelvi problémák javítására, erre azonban nem vagy csupán kis mértékben van lehetőségük.

4 Anyag és módszer

A kutatás elsődleges módszere a kérdőív. A későbbiekben, a válaszok feldolgozása és elemzése után mélyinterjúk is készülnek a szakma néhány képviselőjével önkéntes alapon. Ezekben lehetőség nyílik a kérdőíves válaszokban értelemszerűen csak röviden bemutatott tényezők, példák részletesebb kifejtésére, további szempontok körüljárására. Fontos adalékot jelentenek majd a passzív megfigyeléssel szinkrontúdiókban gyűjtött spontán nyelvi adatok is. A két kiegészítő módszerrel való anyaggyűjtés szervezése a kutatás indulása óta folyamatban van, ám megvalósítására csupán a koronavírus okozta világjárvány leküzdése után lesz lehetőség.

A kérdőív összeállításában és kitöltetésében, miként a kutatás minden lépésénél a kezdetektől az eredmények megvitatásáig, hathatós segítséget nyújtott Rajkai Zoltán színművész, a budapesti Katona József Színház társulatának tagja, aki az egyik legtöbbet foglalkoztatott szinkronszínészként a Szinkron Alapszervezet, azaz a Színházi Dolgozók Szakszervezetén belül önkéntesen létrehozott érdekképviseleti szervezet elnöke is. Ezúton köszönöm még Csöre Gábornak, a Thália Színház színművészenek és a szinkronszakma másik jól ismert színészenek, továbbá Vági Eszter színházi nevelési szakembernek a kérdőívhez és a tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeiket. Az, hogy a kutatás a szinkronszakma legnépszerűbb, díjazott, színművészként is dolgozó képviselőinek szellemi és erkölcsi támogatásával történik, jelentős mértékben csökkenti az olyan kockázati tényezőket, mint az adatközlők elérése, a passzív megfigyelés megszervezése vagy a témakörben való jártasság kérdése. A jelenleg 350 tagot tömörítő Szinkron Alapszervezet, küldetésnyilatkozata szerint, minden lehetséges eszközzel törekszik a szinkronizálás feltételeinek javítására, elősegítve ezzel a magyar szinkron színvonalának emelkedését, az értékes, minőségi munka kibontakozását (W3; l. még Rajkai 2019). Az első és a további részkutatások elvégzése, majd az eredmények mielőbbi és minél szélesebb körű publikálása e gyakorlati cél megvalósításához is hozzá kíván járulni.

A szinkronszínészeknek készült kérdőív első része az adatközlők szocioökonómiai státuszát mérte fel, a következő specifikus kérdéseket is magába foglalva: Hány évet dolgozott eddig

szinkronszínészként, narrátorként? Szinkronszínészi, narrátori munkája mellett milyen gyakran szerepel a) színpadi produkciókban, b) mozifilmekben, játékfilmekben, c) televíziós vagy online sorozatokban, d) egyéb produkciókban? Járt beszédtechnika tanárhoz, beszédtrénerhez? Ha nem, miért nem? Ha igen, milyen ott tapasztalt élményekre, felismerésekre emlékszik a nyelvvel, nyelvhasználattal kapcsolatban? stb. A további kérdések anyanyelvi attitűdjeikről és a munkájukkal kapcsolatos nyelvi tapasztalataikról faggatta őket nyílt és zárt végű, direkt és indirekt kérdések formájában. Például: Milyen nyelvi jelenségek zavarják a legjobban mások beszédében a mindennapok során? Kérjük, hogy röviden fejtse ki és minél több konkrét példával szemléltesse, miért a fent megjelölt szempontok zavarják. Kijavították valaha anyanyelvű nyelvhasználata során? Előfordult, hogy tájszólása miatt szólták meg? Mekkora nehézséget okoz az Ön számára az idegen tulajdonnevek vagy más idegen nyelvű kifejezések kiejtése munkája során? Milyen nyelvi jelenségek zavarják a legjobban a szinkronszínészi, narrátori munkája során a felolvasandó szövegekben? Mit tesz, ha az Ön számára zavaró jelenségekkel találkozik a felolvasandó szövegben? Mennyire érzi szükségét annak, hogy szinkronszínészként jelezze a magyar nyelv használatával kapcsolatos problémáit munkatársainak? stb.

A kérdőív online formában készült el Google Forms szoftver használatával, és az ahhoz vezető linket osztottuk meg többször is a magyar szinkronszínészeket tömörítő zárt Facebook-csoportban és levelezési listájukon 2020 tavaszán. Tekintettel arra, hogy egy viszonylag kis létszámú és nehezen elérhető közösségről van szó, sem reprezentatív, sem rétegzett mintavételre nem volt lehetőség, így tehát véletlenszerű mintával dolgoztunk. Előrebocsátom, hogy a kérdőívet kitöltő szinkronszínészek válaszaiban gyakran előfordul a szinkronrendezők és a dramaturg-fordítók munkájának kritizálása. A kutatás eredményeit közlő jelen és további tanulmányok nem tűzték ki célul az ő pellengérré állításukat, sem az általánosítást, hanem bemutatják, hogy a szinkronszínészek szemszögéből milyen tényezők vezethetnek a vizsgált nyelvi kérdések minőségének problémáihoz. A kutatás egy következő szakasza, éppen a szélesebb körű és objektív rálátás érdekében, az említett további szinkronrendezők attitűdjeit és tapasztalatait is fel kívánja mérni.

5 Eredmények

5.1 Az adatközlők háttéréről

A kérdőívet 2020 tavaszán néhány hét leforgása alatt 69 magyar szinkronszínész töltötte ki, ez az összes magyar szinkronhang kb. 10-12%-a (Petróczi & Föző 2019 felmérése szerint legkevesebb 600, legtöbb 700 fő magyar szinkronhanggal számolhatunk ma). A szakma nyitottságát mutatja a vizsgálat iránt, hogy az adatközlők számos elismerő megjegyzést fűztek a kérdőívhez, és sokan önként megadták elérhetőségeiket mélyinterjúk készítéséhez a témában. Ezúton köszönöm meg a kérdőív kitöltőinek segítségüket, a negatívumokat sem elhallgató, őszinte és részletesen kifejtett válaszaikat. A kapott minta, a résztvevők személyes adatai alapján, a véletlenszerűség ellenére is változatos képet mutat. 44 férfi és 25 nő töltötte ki a kérdőívet, akik közül 54 fő Budapesten, 15 fő pedig agglomerációban él (Budaörs, Budakalász, Csömör, Dunakeszi, Dunavarsány, Halásztelek, Leányfalu, Nagymaros, Pilisborosjenő, Szentendre, Tinnye településeken). 40 fő Budapesten nevelkedett, 29 fő pedig a magyar nyelvterület különféle pontjairól származik (pl. Győr, Kazincbarcika, Kecskemét, Nagykanizsa, Ósi, Szeged, Szolnok stb.), ezen belül ketten határon túlról. Az adatközlők többsége 26–45 (27 fő), illetve 46–65 év közötti (32 fő), hárman 18–25 év közöttiek és heten 66 éves kornál idősebbek.

A legtöbben (38 fő) legalább 25 éve dolgoznak szinkronszínészként, ebből hatan több, mint 50 éve. 22 fő kevesebb, mint 25, de legalább 10 éve szinkronszínész, és 9 fő kevesebb, mint 10 éve. Van olyan résztvevő, aki csupán egy éve dolgozik a szakmában, a legtapasztaltabb adatközlő pedig 57 éve volt szinkronszínész a kitöltés időpontjában. A munkatapasztalat szempontjából fontos információ az is, hogy milyen gyakran szerepelnek az adatközlők más produkciókban (színpadon, filmben, sorozatban, egyéb produkciókban): a válaszadók közel fele többször szerepel színpadon, mint szinkronszínészként, 12 fő megközelítőleg ugyanannyiszor és további 12 fő kevesebbszer, míg 14 fő soha nem szerepel színpadi produkcióban. 7 adatközlő legalább annyiszor szerepel magyar filmben, mint szinkronszínészként, 1 fő valamivel többször, míg többségük kevesebbszer (34 fő) vagy soha (27 fő). Hasonló arányok jellemzők magyar sorozatokban, online sorozatokban, illetve egyéb produkciókban való részvételt (pl. műsorvezetés és konferálás televíziós műsorokban, gálaesteken, irodalmi fesztiválokon, önálló előadást, hangoskönyv felolvasása, moderálás, rendezés, műsorszerkesztés stb.) illetően: összesen 4 fő többször dolgozik sorozatokban és 7 fő egyéb produkciókban, mint szinkronszínészként, 17 fő, illetve 18 fő ugyanannyiszor, 23 fő kevesebbszer sorozatokban és 16 fő egyéb produkciókban, míg 25 fő soha nem szerepel sorozatokban, 28 fő pedig soha nem vesz részt egyéb produkciókban. Az adatközlők közel felének gyakran (9 fő), illetve a legtöbbször (21 fő) egy napra esik szinkronszínészi feladatainak elvégzése más előadóművészeti tevékenységével.

5 fő kivételével minden válaszadó járt beszédtechnika tanárhoz vagy trénerhez, ebből 52 főnek képzése kötelező része volt, tizenketten pedig saját döntésük szerint. Beszámolóik szerint az órák tudatosabbá tették őket saját nyelvhasználatukat illetően is, például: „a képzés előtt nem volt tudatosan ismert számomra egy zártabb *e* hangzó használat, amely a születési helyem nyelvhasználati sajátossága miatt alakult ki” (a kérdőíves válaszokból vett idézetek helyesírását változtatás nélkül közlöm, szükség esetén az ékezeteket pótolom és a nyelvi adatokat kurzíválom a könnyebb megértés érdekében).

5.2 Szinkronszínészek nyelvi attitűdjei és tapasztalatai a magyar szinkronról

Az adatközlőket a mindennapokban a nyelvtani hibák zavarják a leginkább (51 jelölés), de jelentősek még számukra a beszédhangok képzésének problémái (37) és más ejtésbeli eltérések (39), a beszédkivitelezés problémái (35), továbbá a szituációhoz nem illő szlengszavak használata (32), az idegen szavak túlzott használata (25) és a trágár szavak (22). Csupán ketten jelezték azt, hogy semmi sem zavarja őket mások beszédében. A saját szavakkal kifejtett magyarázatok között volt, aki a műveletlenséggel és „a jellem igénytelenségé”-vel kapcsolta össze a helytelen nyelvhasználatot, valaki nyelvművelőként, más „nyelvtannáci”-ként utalt magára a kérdéssel kapcsolatban (erről l. pl. Sherman & Švelch 2014), és, miként az más kutatási eredmények alapján (pl. Lanstyák 2007, Parapatics 2020) várható volt, néhányan a regionális és szociolektális változatokat is „nyelvtani hiba”-ként értelmezik, például: „A suksüköléstől és a náktól kihullik a hajam”; „A *-ba, -be, -ban, -ben* problémája”.

Az adatközlők többsége azonban elfogadó a nyelvjárási változatokkal szemben (legalábbis amelyekről tudják, hogy az) és általában az idiolektusokkal szemben, például: „A tájszavak nem zavarnak, sőt ízesítik a beszédet”; „Minden ember egyedi, így egyáltalán nem zavar, ha valaki mondjuk nem helyes artikulációval vagy teszem azt, nyelvtani hibákkal közvetít gondolatokat, hiszen azok a saját egyéniségéhez tartoznak, ettől is ő az, aki”, és többen hangsúlyozták a szakma és a mindennapi élet elkülönítését: „A hétköznapi beszédben sokkal több dologot nézek el másoknak, mert nem a szakmája”; „Mert a szép, tiszta magyar beszédre törekszem

én is. Nem baj, ha valaki máshogy beszél, de a tv-ből, csak nyelvtanilag, beszédtechnikailag helyes szinkront halljon” (a „helyes-helytelen” nyelvhasználati minősítésről a nyelv művelés területéhez kapcsolódóan l. pl. Heltainé Nagy 2012). A szinkronszínészeknek a regionális változatokhoz fűződő viszonyával a kérdőív több kérdése is foglalkozik, ezek bemutatására azonban jelen dolgozat keretein belül nincs lehetőség, a témával külön tanulmány foglalkozik a későbbiekben. További kutatási téma lehet a kérdéshez kapcsolódóan a tájszólásos beszéd feliratozásával, illetve megszólaltatásával kapcsolatos nehézségek szinkronizált produkciókban (ehhez a nemzetközi szakirodalomból l. pl. Dudek 2019, további tanulmányokhoz a nyelv változatok és a film viszonyáról amerikai kontextusban l. pl. Elliott 2000, Boberg 2018, Szentgyörgyi 2021).

A felolvasandó szövegekben észlelt nyelvi hibákat már szigorúbban kezelik az adatközlők. A legzavaróbb számukra a mondatszerkesztési hiba (61 jelölés), a pontatlan vagy helytelen szóhasználat (56) és a fordítási hiba, illetve félfordítás (54), de az adatközlők több, mint fele jelölte zavarónak az idegen tulajdonnevek, szavak, kifejezések ejtésével (39) és a szlengszavak, divatszavak magyarításával kapcsolatos problémákat (31). A saját, konkrét példák teret engedő következő kérdés mintegy lavinaként indította meg az adatközlők negatív élményeinek felidézését. Ezek közül az első példa meglehetősen hosszú, hiánytalan közlését mégis fontosnak tartom azért, hogy az elején világossá tegye a szinkronizált vagy narrált produkció szerepkörét és problémakörét: „A szinkronizáló színész feladata a helyes és tiszta beszéd, az eredeti anyaghoz a lehető legközelebb álló színjátszás és érzelmi állapot visszaadása. A dramaturg feladata pedig az adott produkció legpontosabb fordítása. Számunkra az ő szövege a kotta, mi azt vesszük alapul, beleértve a jelöléseket (képen kívül kezd, levegőt vesz, szünetet tart stb.), amennyiben az nem pontos, tehát – szinkron esetében – nincs a képhez tökéletesen igazítva, akkor ez a feladat a szinkronizáló színészre hárul. Ha a mondatok nincsenek rendesen lefordítva, helytelen pl. a mondatszerkezet, akkor az hátráltatja a munkát, hiszen ilyenkor azt a rendezőnek/színésznek javítania kell, aminek következtében sok-sok munkaóra vesztet kárba, arról nem beszélve, hogy az energia-befektetés is sokszorosára duzzad”. További tapasztalatok és nyelvi példák: „Számos alkalommal javítunk magyartalanul fordított mondatokat. Helytelen, vagy egyforma jelzőket cserélünk gyakran”; „Néha a legdurvább mondattani hibákkal is érkezik elének szöveg”; „Nincs egyeztetve alany, állítmány, helytelen ragok vannak.... Amikor narrálok vagy élesben megy a szinkron, megzavar, mert kizökkent”; „az alárendelt szerkezetekhez kapcsolódó vonatkozó névmások, a többesszám-egyesszám, angol-amerikai kifejezések tükörfordítása, rossz hangejtési instrukciók zárójelben, az egyes kiállásokban, és nem a végén”; „A narrációk során sokszor előfordul, hogy angolban használatos kifejezéseket szó szerint fordítanak, így a magyar szöveg sokszor helyzethez képest indokolatlanul formális lesz. Pl egy szereplős műsorban »Az én nézőpontom szerint«, »a megérzésem azt súgja, hogy«”; „Narrációnál a túlbonyolított szerkezetek, redundancia. Szaknyelvi kifejezések pontatlan használata”; „Egy filmben rendszeresen bölénynek mondatták velem a nyilvánvaló bivalyt”; „Rengeteget szoktam bosszankodni a kész szövegeken. Sokszor a mondatok hosszával van baj (túl rövid vagy hosszú), de néha abszolút teljesen mást fordítottak, mint amit a fülemben hallok”; végül: „Gyakran értelmezhetetlen, összefüggéstelen, magyartalan szöveget kapunk, szavakat egymásra hanyva. Akkor átírjuk, stílust adunk neki, vagy meghallgatjuk az eredetit, hogy rájövünk, miről is van szó. Elvégezzük a fordító munkáját. Vagy pirulva felolvassuk.”

Az utolsó idézet utolsó mondata már egy újabb, a felsorolt nyelvi hibákkal kapcsolatos problémát jelez: nevezetesen azt, hogy a szinkronszínészeknek nem mindig nyílik lehetőségük a hibák javítására: önkényesen nem módosíthatnak a kapott szövegen még akkor sem, ha a hiba

nyilvánvaló. Noha egy-két kivételtől eltekintve szintén valamennyi adatközlő fontosnak tartja a hibák jelzését a munkatársak számára, előfordul, hogy a megbeszélést nem követi a javítás. Arra a kérdésre válaszolva, „Mit tesz, ha az Ön számára zavaró nyelvi jelenségekkel találkozik a felolvasandó szövegben?“, a kijavítást eredményező eseteken túl 13 fő a következő megadott lehetőséget is jelölte: „Rögtön javítom, de figyelmeztetnek, hogy a hibásat olvassam fel“, és 6 jelölést kapott az alábbi opció is: „Megbeszélem a munkatársakkal, amit hibásnak gondolok, de általában nem értünk egyet, így a hibás változatot kell felolvasnom“. Az indokok pedig a következők: „Van, hogy az igényességet felülírja a megbízói elvárás, hogy nem lehet eltérni a leírtaktól egy betűvel sem“; „Mindig jelzem, ha nem értek egyet a szöveggel, de ha a rendező azt mondja, hogy úgy kell elmondani, ahogy le van írva, akkor nem vitatkozom, nem is lenne értelme, hát, elmondom úgy“; „Próbálok jelezni, és sokszor egyet is értünk a kollégákkal. Ilyenkor kijavítjuk a szöveget. Néha azonban a megrendelő ragaszkodik az eredeti szöveghez, így nem javíthatjuk ki“; „Engem magyartanárként is nagyon-nagyon zavar, ha hemzseg az általam elmondott szöveg a nyelvi, nyelvtani hibáktól. Úgy érzem, olyankor rossz példát mutatok a nézőknek. A rendező szava az első, de sokszor az Ő kezüket is megköti a lektorált, ám ugyancsak hibákkal teli szöveg »kötelezősége«. Csupán két fő válaszolta azt, hogy nem vagy kevésbé érzi fontosnak a szövegben talált hibák jelzését a rendezőnek, és nem tartja saját felelősségének a javítást: egyikük 18–25 év közötti, két éve dolgozik szinkronhangként, és alig szerepel más produkciókban (ha igen: színpadon és filmen) e munkája mellett, míg a másik adatközlő 46–65 év közötti, 25 éve dolgozik szinkronszínészként, amihez képest éves átlagban jóval többször szerepel színpadi produkciókban és ritkábban filmekben, más tevékenységben.

Az egyik sarkalatos problémát az idegen tulajdonnevek, szavak, kifejezések ejtése okozza. Ez alatt nem pusztán arról van szó, hogy a szinkronszínész képes-e őket megfelelően kiejteni. Az egyik nehézség, hogy ugyanazt a személynevet sokszor többféleképpen kell ejteniük az adott produkciótól függően, tehát nem rögzíthetik magukban csupán egyféleképpen. Nagyobb gond azonban, amikor a kért ejtésforma eltér az eredeti szereplő ejtismódjától, amit hangalámondásos produkciók esetén maguk a nézők is érezhetnek, illetve amikor egyenesen rossz kiejtést kérnek a szinkronszínészekről. Néhány szemléltető példa: „Fordítón múlik, milyen kiejtési listát ad. Aztán meg a rendezőn, hogy ő mit kér. Én pedig hiába voltam francia-angol szakos, azt teszem, amit kérnek, mert itt én »csak« végrehajtó vagyok“; „Dramaturg ír egy kiejtési listát fejből, rosszul, nem meghallgatva az eredetit és a rendező ragaszkodik a rosszhoz“; „Gyakran kapunk trehány, használhatatlan kiejtési listát, sokszor fordul elő, hogy bármilyen európai nyelv használatánál, az amerikai angol kiejtést írják elő, ami – ha hajlandó lennék rá – az én munkám minőségét tenné tönkre, az én ázsiómat rontaná“. A legjelentősebb problémaként azonban valamennyi adatközlő azt fogalmazta meg a témával kapcsolatban, amikor egyazon produkcióban többféleképpen hangzik el ugyanannak az idegen névnek, szónak az ejtése: „Három szereplő ejtette másként egy jelenetben az adott nevet, és nekem egy 4.-et kellett mondanom“; „Egy alkalommal egy adott sorozatot egyszerre több stáb is vett párhuzamosan a leadási idő szűkössége miatt. Előfordult, hogy egy tulajdonnév kiejtését nem egyformán kérték, így többféle kiejtéssel lett rögzítve egyazon sorozatban, mivel a fordítók is párhuzamosan dolgoztak és más-más kiejtési lista került a stábokhoz“; „Sajnos akár tekercsenként változó sokszor a kiejtés a rögzített anyagban“ (egy tekercs egy kb. 30, olykor 40–50 másodperces szövegrészt jelent, a szinkronrendezők ekkorára tagolják a teljes forgatókönyv párbeszédet részeit, ami a bérezés egyik mértékegységét is adja a percdíj mellett); „Sorozat más-más epizódja más-más rendezővel – más kiejtéssel?!“; „A film elején rossz kiejtéssel felvett idegen szó/kifejezés után nekem rendre rosszul kell ejtenem ugyanazt, mivel

már nem hívják vissza az előttem ott járt színészt kijavítani”. Az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos problémákkal a magyar szinkronban az itt tárgyalt kutatás eredményei alapján egy külön, korábban megjelent tanulmány foglalkozik részletesen (Parapatics 2021). E ponton jegyzem meg, hogy az alaptéma (szinkronszínészek nyelvi attitűdjei) azonossága miatt a két írás bevezetője, valamint a magyar szinkronizálás és az adatgyűjtés folyamatának a leírása megegyezik.

A fent felsorolt problémák azért is érintik érzékenyen az adatközlőket, mert beszámolóik szerint munkáik nyelvi minőségét még úgy is személyes felelősségüknek érzik, hogy valójában nem az ő feladatuk volna, és nincs is mindig lehetőségük a javításra. Ezt igazolja a példák, sok esetben szinte vallomások hosszú sora: „magyar szakot végzett szakemberként személyes felelősségemnek érzem”; „Sokan hallgatják majd azt amit elmondunk, felolvasunk, ezért ez nyelvőri felelősség is”; „Felelős vagyok a tiszta, pontos értelmezésért és beszédért!”; „Egyéni felelősségemnek is tartom, hogy nem szeretnék olyan munkát »kiadni« a kezemből, amit hibásnak tartok”; „Mint színész az én feladatomban is a magyar nyelv tanítása az embereknek”; „Kazinczy-díjas vagyok”; „Nem adhatnak le adásban hibás mondatokat, hiszen ha mi a TV-ben így használjuk, az átlag ember így jegyzi meg. Ha helytelenül hallja, ez rögzül, akkor így is használja majd”; „Számomra kiemelten fontos a magyar nyelv megőrzése, hiszen ez az anyanyelvem. Fontosnak tartom továbbá, hogy a hallgató támaszkodhasson a televízióban, rádióban hallható helyes beszédre. Adott esetben, a külföldi emberek is helyes nyelvtannal tanulhassák meg ezt a csodaszép nyelvet”; „Ez az anyanyelvem. Szeretem. Munkaköri kötelességemnek és felelősségemnek érzem. Még a reménytelen helyzetekben is. Identitásunk része”; „Szerintem mi is egyfajta »népművelők« vagyunk, feladatomban érzem, hogy pl. a felnövekvő generáció az anyanyelv helyes használatát kapja meg a tv-ből”; „Nagy szerepe van/lehet a szinkronnak, hogy jóra tanítsa az embereket, főleg a fiatalokat. Ha valami hibásan megy ki, az nagy károkat okozhat. Szerencsére ezt sok esetben a rendező is így gondolja és igényes ezzel kapcsolatban, úgyhogy nyitott rá, hogy kijavítsuk. Van, aki nem annyira rugalmas, bár az is igaz, hogy vannak olyan szövegek, ahol én is szívesen elmondanám úgy, ahogy le van írva, hogy lássák a »fenti« dolgozók, hogy mennyire rossz és lépjenek ez ügyben. De erre még sose volt példa. Vagy, ami még rosszabb lenne, hogy fel sem tűnik nekik”.

Összességében valamennyi adatközlő úgy véli, nagy jelentősége van a szinkronizálás és narrálás során felolvasandó szöveg nyelvi minőségének a magyar nyelv használata szempontjából anyanyelvi és idegennyelvi környezetben egyaránt: „A nyelvhasználat mindig példaértékű. A szinkronizálásnak ezért óriási a jelentősége a magyar nyelv tanításában, hiszen az ideális esetben tömegekhez szól. Ártani és használni is tud egy-egy nyelvi hiba, jelenség terjesztésében, illetve visszaszorításában”; „Sokan tanulnak és tartanak meg anyanyelvi tudást a szinkronokból, narrációkból. Felteszem, nem csak ezt tanulják meg tőlünk”; „Ebben a szakmában a nyelvhasználatnak nevelő hozadéka is van. Nem engedhetjük meg, hogy valami helytelenül kerüljön vetítésre, bárhol a világon”.

6 Következtetések

A szinkronszínészek körében készült kérdőíves vizsgálat választ adott a kutatói kérdésekre. Megismerhettük az alanyok nyelvi attitűdjeit a mindennapi nyelvhasználatról és az általuk felolvasandó szövegek nyelvi minőségéről (K1), továbbá betekintést nyerhettünk munkájuknak a nyilvánosság előtt kevésbé ismert nehézségeibe, amelyek a szövegek nyelvi problémáit is

okozhatják, így például a fordítók által adott kiejtési listák, a rendezők, megbízók által kért, olykor hibás szövegek felolvasása, az ezek javítására vonatkozó el nem fogadott javaslatok, több stáb által vett epizódok egy sorozaton belül eltérő elvárásokkal, idő- és kompetenciahiány stb. (K2). Az adatközlők döntő részét zavarják a felolvasandó szövegben talált mondatszerkesztési hibák, a pontatlan vagy helytelen szóhasználat, a fordítási hibák, és a megkérdoztetek több mint felét zavarják az idegen szavak és a szlengszavak magyarításával kapcsolatos problémák (K3) (hasonló problémákról befogadói oldalról l. Sereg 2020, fordítási adatok vonatkozásában Polcz 2012). Szintén döntő részük fontosnak tartja ezek jelzését a munkatársak számára, ám többen beszámoltak arról, hogy e javaslatoknak nem mindig ad helyet a szinkronrendező, vagy önkényes alapon, vagy a megbízói elvárások miatt (l. Petróczy & Főző 2019 is). Vagyis bár az adatközlők egyértelműen személyes felelősségérzetüknek adnak hangot a nézők elé kerülő szövegek nyelvi minőségét illetően, ez gyakran nem tőlük függ (K4).

Az eredmények igazolták a kutatás első szakaszával kapcsolatos, jelen dolgozatban vizsgált hipotéziseket: Az adatközlők viszonylag tudatosan használják anyanyelvüket, és a standard nyelvhasználatra törekszenek mindennapjaik és különösen munkájuk során (H1). A felolvasandó szövegben észlelt nyelvi problémákat a legtöbben szóvá teszik és igyekeznek javítani (H2), ám ennek nem mindig ad helyet a rendezői, illetve a megbízói elvárás (H3). A kapott következtetéseket várhatóan nem módosítják nagy mértékben, inkább megerősítik a közeljövőben felvenni kívánt mélyinterjúk, és bizonyára még több saját élménybe és a minőségi munkát nehezítő még több tényezőbe engednek majd közelebbi betekintést. Ugyanez várható a szinkronstúdiókban részt vevő megfigyeléssel gyűjtendő adatoktól is.

7 Kitekintés

A dolgozat terjedelmi korlátai nem adnak lehetőséget egy-egy részprobléma részletesebb körülményekéért, sem korrelációs vizsgálatok elvégzésére – ezeket további tanulmányokban (lesz) érdemes kifejteni (egyelőre l. Parapatics 2021). A kutatást az első fázis tanulságai alapján szinkronrendezők és dramaturg-fordítók nyelvi attitűdjeinek, nyelvi tapasztalatainak a felmérésével folytatjuk, a harmadik szakaszt pedig a fogyasztói oldal, a nézők viszonyulásának a vizsgálata jelenti a későbbiekben. Ezekhez fontos adalékokat jelentenek majd a tanulmányban korábban említett fordítástudományi szempontú kutatási eredmények is. Rétegzett mintavétellel, különböző életkorú, lakóhelyű, élethelyzetű és családi állapotú, magyarországi, határon túli és külföldi magyar beszélőktől gyűjtünk adatokat többféle módszerrel (kérdőív, interjú, részt vevő megfigyelés) a sorozatok, filmek, rajzfilmek stb. magyar szövegével, illetve szinkronjával, narrációjával kapcsolatban, hogy tapasztalataikat, véleményüket, észrevételeiket összevethessük a produkciós (előkészítő és készítő) oldalon kapott eredményekkel. Mindezek által kellően széles látókör birtokában fogalmazhatunk meg javaslatokat a magyar szinkron nyelvi minőségének fejlesztését illetően.

A kutatás és az eredmények különféle módokon való közzétevése mellett, komplex társadalmi haszonnal is bírna. Egyfelől tudatosabbá tehetné a fogyasztókat a szinkronizált audiovizuális tartalmak nyelvezetével kapcsolatban. Másfelől nagyban hozzájárulhat a magyar szinkron minőségbiztosítási rendszerének jelenleg is folyamatban lévő kialakításához, nyelvi kérdéseinek tudományos igényű megvitatásához. Ez nemcsak a (fejlődni vágyó) szinkronstúdiók számára jelenthet segítséget, hanem végeredményben a nézők javát szolgálná, akiknek sok

esetben választásuk sincs a hangsávot illetően, illetve akik (anya)nyelvi kompetenciáikat is fejleszthetnék jó minőségű szinkronizált tartalmak által.

Irodalom

- Boberg, C. (2018): New York City English in film. Phonological change in reel time. *American Speech* 93, 153–185. <https://doi.org/10.1215/00031283-6926135>
- Dallos Sz. (2018): *Magyar hangja. A szinkronizálás története*. Budapest: Nap Kiadó.
- Dudek, A. (2019): Dialectically-marked proper nouns in audiovisual translation. An analysis of the English subtitles to *The Peasants*. *Beyond Philology* 16.4, 195–225. <https://doi.org/10.26881/bp.2019.4.08>
- Elliott, N. C. (2000): Rhoticity in the Accents of American Film Actors. A Sociolinguistic Study. *Voice and Speech Review* 1, 103–130. <https://doi.org/10.1080/23268263.2000.10761390>
- Heltainé Nagy E. (2012): Nyelvhasználati minősítések, a helyes-helytelen a tanácsadói gyakorlatban. *Magyar Nyelvőr* 136.4, 394–407.
- Hutterer, C.-M. (2010): Audio Description (AD), avagy hogyan teszik hozzáférhetővé az audiovizuális információkat vakok és gyengén látók számára. *Fordítástudomány* 12.1, 63–70.
- Lanstyák I. (2007): A nyelvi tévhitekről. In: Domonkosi Á., Lanstyák I. & Posgay I. (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely & Budapest: Gramma Nyelvi Iroda & Tinta Könyvkiadó, 154–173.
- NMHH = *Szülői vélemények gyermekeik tévézési szokásairól*. Budapest: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság. Műsorfigyelő és elemző főosztály. 2013. október 30. http://nmhh.hu/dokumentum/160957/gyermekek_tevenezesi_szokasai.pdf (Letöltés: 2022. 03. 22.)
- Parapatics A. (2020): *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Parapatics A. (2021): Idegen tulajdonnevek ejtése a magyar szinkronban. Szinkronszínészek attitűdjei és tapasztalatai. *Névtani Értesítő* 43, 69–79. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.4>
- Petróczi A. & Főző Zs. (2019): *A magyar szinkronipar működése*. Budapest: Hétfa Kutatóintézet és Elemző Központ.
- Polcz K. (2012): *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Rajkai Z. (2019): *Bevezető a magyar szinkron világába*. Budapest: SZÍDOSZ – Szinkron Alapszervezet. <https://bit.ly/2WkpfEv> (Letöltés: 2022. 03. 22.)
- Sereg J. (2020): *A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest: ELTE BTK. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>
- SE88 = *Standard Eurobarometer 88. Media Use in the European Union. Report*. Autumn 2017. Survey requested and co-ordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication. European Union. 2018. <https://bit.ly/3cdVesM> (Letöltés: 2022. 03. 22.)

Parapatics Andrea:
Szinkronszínészek nyelvi attitűdjei és tapasztalatai a magyar szinkronról
Argumentum 18 (2022), 58–69
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2022/4

- Sherman, T. & Švelch, J. (2014): “Grammar Nazis never sleep”. Facebook humor and the management of standard written language. *Language Policy* 14, 315–334. <https://doi.org/10.1007/s10993-014-9344-9>
- Szentgyörgyi Sz. (2021): Akcentusokkal kapcsolatos sztereotípiák a valós és a virtuális térben. A művelt angol köznyelvi kiejtés szerepe az amerikai filmiparban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21.1, 173–189. <https://doi.org/10.18460/ANY.2021.1.011>
- Török B., Szekszárdi J. & Mayer J. (2011): Az iskolák belső világa. In: Balázs É., Kocsis M. & Vágó I. (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 273–294.
- W1 = https://europapont.blog.hu/2018/10/31/tevenezes_eu (Letöltés: 2022. 03. 22.)
- W2 = <http://filmforgalmazok.hu/category/eves-osszesites/> (Letöltés: 2022. 03. 22.)
- W3 = <https://szinkronalapszervezet.hu/informacio/> (Letöltés: 2022. 03. 22.)

Parapatics Andrea
Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar
Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
H-8200 Veszprém
Wartha V. u. 1/N.
parapatics.andrea@mftk.uni-pannon.hu